

20. Doğu Avrupa'nın Mirasçı Devletleri

Bugün oldukça imkânsız bir işi yapmaya çalışacağım; vaktimizin büyük bir bölümünde iki savaş arası dönemde Doğu Avrupa hakkında konuşacağım. Gayet uzun bir kelime listesini size göndermişim onun için bu listeyi tekrar tahtaya yazmama gerek yok diye düşünüyorum; zaten yazsam da göremezsiniz. Bu listeden hareket edeceğim, konuyu anlamanıza yardımcı olacağına inanıyorum. Ama esas noktalar belli, haritalar da size yardımcı olacaktır.

Başlangıçta tamamen bildiğiniz birkaç noktayı vurgulamakta fayda var. 1914'te çok az insan, dört imparatorluğun tarih sahnesinden süpürüleceğini ve milyonlarca insanının hayatını kaybedeceğini akıllarına getirebilirdi. 1918 ve 1919'da bir Büyük Yanılsama vardı. Wilson ve başka bir sürü insanın inandığı Büyük Yanılmasa, savaşların yüksek mevkilerdeki zararlı insanlar tarafından başlatıldığıydı—ki bu çoğunlukla doğru olabilir. 1920'ler ve 1930'lar esasen savaşın devamı niteliğindedir. 1914'den 1945 yılına kadar olan bütün döneme bir otuz yıl savaşı olarak bakabilirsiniz.

Doğu Avrupa ve Doğu Orta Avrupa hakkında konuştuğumuzda görüleceği üzere, Avrupa esas olarak savaşlar arasındaki bütün dönem boyunca krizdedir. Bu durum dönemin kronik istikrarsızlığıyla alakalı bir şey. Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri, 1924 ve 1929 yılları arasında gerçekten bunalımdaydı. Sonra 1929 yılında gümbürtü kopuyor. Birleşik Devletler, esasen II. Dünya Savaşı'na kadar Bunalım'dan çıkamıyor. Savaş ekonomisi onlara yardım ediyor. Ama, istikrarsızlığın ve parlamento geleneklerinin eksikliğinin çok önemli olduğu yerlerde, Doğu Avrupa'da tüm dönem boyunca tarımsal kriz yaşanıyor.

1939'a kadar Orta ve Doğu Avrupa'da, bir tek devlet, Çekoslovakya, parlamento rejimi olarak kalıyor. Bütün diğerlerinde, küçük diktatörlerin, faşist partilerin ve sağ kanat tarımcı halkçı partilerin—bunların bazıları başlangıçta sağ kanat değildi—kırlettiği bir siyasi atmosfer var. Temsilciler Versay'da biraraya geldiğinde—Amerika heyetinin içinde eski Yale rektörü ve gelecekteki Yale rektörü Charles Seymour da var—bütün savaşlara son vermek konusunda kararlıydılar. Almanya'yı belgedeki noktalı kısma imza attırarak “her şeyi biz başlattık” dedirtmek istiyorlardı. Önümüzdeki hafta ele alacağımız gibi, bu çok açık bir şey, yapılan feci bir hataydı. Almanya hiç tartışmasız savaşı başlatmak konusunda diğer ülkelerden daha büyük bir role sahipti ama bu durum sağ kanat partilerin sürekli bir mücadelesini de güvence altına almış oldu; bu partiler içerisinde en korkunç ve en başarılı olanı da Nazilerdi. Naziler, Weimar Cumhuriyeti'ne karşıydılar ve birazdan anlatacağım gibi revizyonist bir devlet taraftarıydılar.

Revizyonist devlet, Versay Antlaşması'nı revize etmek, değiştirmek isteyen devlet demektir; çünkü kendi baskın etnik grubuna mensup olan insanlar, sınırın yanlış tarafında kalmıştı. Eğer 1914'de ulusal iddialara dayalı bir savaş yaptıysan—ki saldırgan milliyetçilik savaşın ana sebeplerinden biriydi—bu dağılan imparatorlukların halefi olan devletler, kendilerini şöyle gerçeğe yüzyüze bulmuşlardı: istediğin bütün haritaları alıp, istediğin bütün haritacıları ve coğrafya uzmanlarını toplayıp Versay'a, ve Paris banliyöleri olan Trianon, Sèvres, ve Neuilly, ve başka yerlere, mesela Saint-Germain-en Laye'e getirebilirsin—ulusal güçlerle yapılan antlaşmalar isimlerini bu yerlerden aldı. Ama belli bir ulusal gruba mensup olan herkesi içine dahil edebilecek şekilde bir devletin sınırlarını çizebilmen mümkün değildir. Bunu yapabilmen mümkün değildir. Bu da istikrarsızlık için kalıcı bir gerekçe olacaktır.

Eğer bana inanmıyorsanız, II. Dünya Savaşı'ndaki ölüm kamplarından beri en korkunç katliamların gerçekleştiği, etnik arındırma ve tecavüzün savaş yöntemi olarak kullanımının bir

kez daha gerçek olduğu, ve eski nefret ateşinin hiç sönmediği 1990'larda Balkanlar'daki duruma bakın. Öyleyse, artık savaşların olmayacağına dair Büyük Yanılsama'dan söz edilebilir. Almanya örneğinde, göreceğimiz gibi, terhis edilmiş olan askerler, orduya geri çağrıldı; Freikorps yani Gönüllü Kıtaları ise Almanya'da evlerinin bodrum katlarında talim yapmaya devam ediyorlardı. Bu bir sürü insan arasında, bu milyonlardan biri de genç Adolf Hitler'di—hâkim olan görüş, sorunun öncelikli olarak savaşı yapmış olmakla değil de—ki bu savaşla ilgili Wilson'un görüşüydü—savaşı kazanamamış olmakla alâkası olduğu yönündeydi.

Sorun, Fransa'nın en içlerinde hâlâ askerlerin varken, ülke halkına savaşı kaybettiğini nasıl açıklayacağındı? Hikâyeyi biraz ileri doğru sarıyorum; ama biraz karmaşık bir konu, bütün bunlar. Böyle yapmamak çok zor. diğeri bir sorun da, eğer Birinci Dünya Savaşı'nda kaybedenleri cezalandırıyorsan, bunu yaparken çoğu zaman kendi ülkedeki insanların benimsemesini istediğin temel bir ilkeyi çiğniyor olman. Revizyonist olan güçlerin neredeyse tamamı kaybedenler tarafındaydı. Esasen Versay'da benimsenen ilkelere göre kazığı yiyenler tam olarak bunlardı. Macarlar, “hayır, hayır, asla” diye ifade ediyorlar. Tepkileri buydu; “Hayır, hayır, asla.”

Bu güçler ki bunların içinde en tehlikelisi Almanya'ydı, kaybetmiş halleriyle kazanmış olan Fransa'dan kat kat daha güçlü durumdaydılar ve intikam almak için yemin ediyorlardı. Weimar Cumhuriyeti'ni değil ama cumhuriyeti yok etmek isteyen insanlar. Daha sonra, Doğu Avrupa'da bir sürü küçük Hitlerler ortaya çıkacak, “bir sonrakinde onu geri alacaklarına” ikna olmuş küçük ırkçı diktatörler. “Onu geri alacağız, hatta biraz faiziyle geri getireceğiz.” Her geçen gün—birazdan bunu daha açık hale getireceğim—Avrupa'nın en aşırıları arasında Almanya'ya çekici bir örnek olarak bakıyorlar. Almanya'dan her geçen gün daha da korkmak için geçerli mazeretleri olan Doğu Avrupa ülkeleri, Almanya'yı başarılı bir model olarak görmeye başlıyorlar. Eric Hobsbawm'ın ifadesiyle aşırıların Avrupası, esasen, başka tür bir totaliter devlet olan Sovyetler Birliği'ni ve bu ülkelerin pek çok çoğunda istikrarsızlık unsuru olan Komünist partilerin rolünü kenara koyacak olursanız, faşizmin Avrupası'dır.

Yürüyüşlerine uygun adım devam ettiler çünkü Faşistler iktidarı nasıl ele geçireceklerini açıklamak konusunda—yürüyüş, şiddet ve kimden nefret ediyorlarsa—geçirdikten sonra ne yapacaklarını açıklamaya göre daha iyiler. Bütün bu yerlerde sonradan inşa edecekleri şey, abartılı, saldırgan ve azınlık olan her şeye özellikle de Yahudilere tamamen karşı olma prensibine dayalı totaliter ve faşist bir devletten başka bir şey değil. Semitizm karşıtlığı bütün bu hikâyenin önemli parçası hâline geliyor. Elllerinde haritalar, kalemler olan ve küçük kıvrımlı çizgiler çizmeye çalışan adamlar—bu durum çok iyi bir sonuç vermiyor. Wilson su katılmadık bir hezimetle geri dönüyor ve Amerikan Kongresi, zaten Versay Antlaşması'nı onaylamıyor ve Amerika bildiğiniz gibi bir soyutlanma dönemine giriyor, en azından bir sonraki sefere kadar. Bu, hakkında konuşacağım konuya oldukça uzun bir giriş oldu.

Şimdi biraz daha ayrıntılı konuşalım. En önemli revizyonist devletler hangileri? Önce, kaybetmeyen biriyle başlamama izin verin; burası, kitapta ilgili bölümü okuduğunuzda göreceksiniz ki, faşizmin önce kabul edilip sonra da iktidarı ele geçirdiği bir yer. İtalya'dan bahsediyorum. İtalya kazanıyor. Tekliflere açıklar, en yükseği teklif edene açıklar, ve 1915'de [savaşa] dahil oluyorlar çünkü müttefikler onlara daha fazlasının sözünü verebiliyor. Onlara Avusturya ve İtalya arasındaki Tyrol bölgesinin bir kısmının sözünü veriyorlar; Dalmaçya kıyılarının büyük bir parçasının sözünü veriyorlar. İtalya savaşa bunun için giriyor, ama ulusal birlik duygusunun neredeyse var olmadığı bir ülkede, savaşın İtalya'daki bütün bu

farklı insanlardan, İtalyalıları yaratacağına dair bir görüş vardı. Savaşa girmek için bu iyi bir mazaret değil ama onlar girdiler.

Tabi ki, İtalyanlar sistemli bir şekilde diğer müttefik liderler tarafından, Avusturya-Macaristan birliklerine karşı büyük kayıplar vermiş olan acınacak durumdaki ordularından dolayı küçük görülüyorlardı. Onun için Versay' geldikleri zaman, temsilcileri olan Orlando, burada çok küçük bir ortak muamelesi gördü. Onu pek kaale almıyorlardı. Wilson “Onlara Tyrol’u veremezsiniz çünkü orada İtalyanlar çoğunluğa sahip değiller ve Dalmaçya kıyılarında—buraları mantıklı olarak Hırvatlar tarafından iskan edilmiş—kesinlikle İtalyan çoğunluk yok” diyor. Onun için istediklerini alamıyorlar. Kariyerine bir Sosyalist olarak başlamış olan Mussolini, Sosyalist bir gazete olan *Avanti!* yani *İleri*’nin editörüydü; faşizmin yaratıcılarından biri oluyor ve kitapta göreceğiniz gibi sekiz kere *Time* dergisine kapak oluyor. Kendisi İtalya’da demiryollarının zamanında işlemlerini sağlayan adam; ama sadece kayak tatil merkezlerine. Her neyse, bununla ilgili konuşmak için fazla vaktimiz yok. Ama [İtalya] bir tür revizyonist güç. Mussolini’nin Akdeniz’i nasıl bir İtalyan gölüne çevireceğine, Roma İmparatorluğu’nu canlandıracağına dair söylemin, bu çerçevede anlaşılması gerekir. İtalya I. Dünya Savaşı’nda “kaybeden biri” değildi ama mazlum bir kazanan hüviyetindeydi. Sanırım bu durum en iyi bu şekilde ifade edilir.

Revizyonist güçler kaybedenler tarafında olanlardı. Revisyonist Güçler arasında, tabi ki, hiçbirisi Almanya’dan daha revizyonist değildi, ve Alman İmparatorluğu ortadan kalktı. Almanya, bütün bunları özetlemek çok zor, ama Almanya başlangıçtan itibaren “eğer ulusal etnik grupların ve nerede yaşadıklarının sınırları çizirken tayin edici rolü olacağını iddia ediyorsan, o zaman Müttefiklerin Almanya’ya yaptıkları hiç adilane gözüküyor” diyordu, hele de Almanya’daki aşırı sağcılara. Bu nokta, soracağım soruyu önümüzdeki haftaya bırakmamıza sebep olacak. John Maynard Keynes çok ama çok parlak birisiydi; bunun yanı Versay Antlaşması’nın felaket için bir reçete olacağını gören odur. “Bu sadece bir ateşkes. Savaşın sonu değil. Eğer Almanya’ya, savaş suçlusu maddesini imzalamasına dayanarak bütün savaşın maliyetini çıkaracak olursanız, ülkeyi istikrarsızlığa sürüklersiniz, sonunda sağ da iktidarı ele geçirir” diyen kişi de odur. Dediği tam olarak çıktı. Tam olarak çıktı.

Almanya’nın bakış açısından [bakıldığında], zarar gördükleri en berbat kayıp Polonya Koridoru’nda yaşadıklarıydı. Çok muhteşem bir şehir olan Gdansk’a gidecek olursanız, burası şanslı yaver giden Krakov hariç Polonya’daki diğer şehirler gibi savaşta çok zarar gördü. Varşova’ya gittiğimi hatırlıyorum; yoldaşların zamanında, hâlâ Komünist rejimin hâkimiyeti altındayken, ben küçüktüm. Büyük caddelerin bir zamanlar nerede olduklarını çıkarabilirdiniz. Bütün şehir yerle bir olmuştu. Krakov ayakta kaldığı için çok şanslı. Gdansk’ı yeniden inşa ettiler. Gdansk bir Alman şehriydi. Polonyalı nüfusu çok azdı. Gdansk’ı bilebilirsiniz çünkü Dayanışma hareketi 1979 ve 1980’da burada başladı. Orada önemli bir liman var; burası Lech Walesa’nın işe başladığı nokta, bütün Dayanışma hareketi burada başladı, arkadaşlarımdan bazıları, tarihçiler o günlerde Dayanışma’nın genç kalemleriydi. Daha önce birkaç kez söylediğim gibi, Polonya’ya çok sık giderim; geçen birkaç yıl zarfında beş kere falan gittim.

Her neyse, Almanların bakış açısından, Gdansk, Almandı. Nüfusunun çok büyük bir kısmı Almandı. Almanların Polonya Koridoru dedikleri yer Almanya’nın kalan kısmını Doğu Prusya’daki Pomeranya’dan ayırıyordu. Bu durum Almanlar tarafından tepkiyle karşılandı çünkü orada çok büyük bir Alman nüfusu kaldı. Tabi ki Polonyalılar, Gdansk’a baktıkları zaman, Gdansk’ın geçmişte Polonya-Litvanya Uluslar Topluluğu’nun önemli bir limanı olduğunu görüyorlar. Aslında, Polonyalılar oldukça ısrarcıdır. Polonyalı tarihçilere göre—

Hollanda ve İngiltere’de erken modern dönemde ortaya çıkan egemenlik kavramı, aynı zamanda Gdansk’da ve çevresinde de ortaya çıkıyor.

Almanlar için diğer büyük bir yara Çekoslavakya’ydı. Polonya ve Yugoslavya ile birlikte yeni ortaya çıkmış olan devletlerden biri olan Çekoslavakya’da yüzde elli Çek nüfustan sonra en büyük ikinci etnik gurup Almanlardı—bununla ilgili istatistiki bilgileri size gönderdim. Eğer doğru hatırlıyorsam, Almanlar yüzde 23’lük bir orana sahipti, Slovaklar da yüzde 16. Kalanları diğer azınlıklar. Ukraynalılar, Polonyalılar ve diğer etnik guruplar. Eskiden olduğu kadar fazla değillerse de, Almanların çoğunluğu Prag’da yoğunlaşmıştı. Hepsinden öte, bütün Bohemya bölgesi ve Sudetenland denen bölgede Sudetenland Almanları vardı. Müttefikler, Hitler’in Çekoslavakya’nın bu tarafının Almanya’ya verilmesi konusundaki taleplerine tavizle cevap verdiklerinde, o zaten bütün her şeyi başlatmıştı. Niçin taviz verdiklerinin sebeplerinden biri, “belki dediğinde doğruluk payı vardır. 1918’de insanları olmaları gereken yere koyamadık. Çekoslavakya’nın içinde Bohemya’nın oldukça büyük bir kısmında Alman çoğunluklar var. Dediğinde doğruluk payı olabilir” demişlerdi. Bu [aslında] bir mazeretti. Ona taviz vermenin mantıklı bir gerekçesi; ama bu tavizin verildiği dönemde onu durdurmak mümkün olabilirdi. Onun generallerinin müttefikler onlara karşı savaşacak diye ödleri patlıyordu; çünkü savaş için hazır değillerdi.

Almanya, herşeyden öte, büyük revizyonist bir güç. Gelecek hafta Adolf Hitler hakkında konuştuğumuzda buna dair daha fazla bilgi vereceğim. Diğer büyük devlet—bulamıyorum ama oralarda bir yerde—Macaristan’dı. Macaristan kaybediyor—bu istatistikleri hatırlamam gerekir. Macar nüfusunun yüzde yirmi beşini diğer devletlere kaybediyorlar. Avusturya-Macaristan [İmparatorluğu]’daki yani, sınıırım 1867’den sonra, Avusturya ile eşit ortak oldukları zaman [sahip oldukları] eski Macar nüfuz alanındaki toprakların yarısıyla üçte ikisi arasında bir kısmını kaybediyorlar—[yüzdeleri tam] hatırlamam lazım ama hatırlamıyorum. Bu Macar nüfusunun büyük bir çoğunluğunu Romanya’ya kaybediyorlar. Romanyalılar ve Macarlar arasındaki gerginlikler aşırı derecedeydi. Dil farklıları çok yüksek çünkü Macarca çok zor bir dil. Çok ayrı bir dil. Rus ve Doğu Avrupa dilleri ve edebiyatlarından uzun yıllar önce emekli olmuş on sekiz dil bilen bir arkadaşım var. Orta Avrupa dillerinin çoğunu biliyor. Bir gün “Macarca biliyor musun?” diye sordum. “Hayır, aşırı zor” diye cevap verdi. Bu nokta Romanyalılar’dan ayrı olmanın önemini ortaya koyuyor.

Yine, 1989’da, Romanya’daki diktatörler, Çavuşesku ve korkunç karısına dair kamuoyunun görüşündeki değişiklik, aileleri nesillerdir, onlara göre I. Dünya Savaşı’nda bu yana Romanya’da çakılıp kalmış olan Macar muhaliflerle başladı. Bu ülkelerin her birine bakmaya çalışıp, niçin sağ kanat bir solucanın, bir sağ kanat diktatörün iktidarı ele geçirdiğini anlamaya çalışacak olursan... Çünkü Adolf Hitler örneğinde olduğu gibi, bir şeyi tekrar tekrar söyleyecek olursan, kısa bir süre sonra, insanları ona inandırmaya başlıyorsun. Amiral Horthy, kendisi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nda bir amiraldi, olağanüstü korkunç bir diktatör ve II. Dünya Savaşı sırasında yaman bir işbirlikçi oluyor, Hitler’in ve Nazilerin bir tür küçük ortağı ve Macar milliyetçiliğinin çılgın ve saldırgan bir savunucusu.

Budapeşte’ye gidebilirsiniz, Budapeşte’de Tuna Nehri boyunca yol alabilirsiniz ve 1944 yılında Macar faşistler tarafından vurulan veya Tuna’nın girdaplı sularına itilen Yahudilerin ayakxabılarından yaptıkları hüznü anıtın yerini görebilirsiniz. Bir halk olarak bütün Macarlar demek istemiyorum, bu bariz. Macar arkadaşlarım var ve Macaristan’ı çok seviyorum. Budapeşte benim en beğendiğim üçüncü şehir. Ama Macaristan’da revizyonist iddialarının yarattığı hasar şaşırtıcı boyuttaydı. Almanlardan sonra, bütün hepsi içinde, belki de Almanlardan bile daha fazla mağdur olmak için en fazla sebebi olan Macarlardı; çünkü

onlara verilmesine hükmedilmiş olan—çünkü kaybetmişlerdi—toprakların büyük bir kısmını başka ülkelere kaybetmişlerdi.

Şimdi, Avusturya örneğine bakalım. Viyana'ya gidecek olursanız, o kadar muhteşem, büyük, barok, her tarafı barokla dolu, bir müzik memleketi ki. Gerçekten harika bir şehir. “Küçük bir ülke için burası çok büyük bir şehir” diye içinizden geçiriyorsunuz. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu parçalandığında olan şu; Avusturya küçük ve ağırlıklı olarak Almanca konuşan bir devlet oluyor. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya olan yerlerde göreceli olarak çok az etnik azınlık var. [Viyana] bir emperyal şehir. Büyüklüğü değil ama önemi azalan bir emperyal şehir. Yani Avusturya'nın bütün bu olanlara aşırı derecede öfkelenmesi için büyük sebepleri var.

Yugoslavya. Yugoslavya, sahip olmak isteyeceği bir kısım toprağı kaybediyor ama Yugoslavya'da korkunç bir etnik karmaşıklık var. Bir bakıma, Yugoslavya'nın halefi olan devletler—belki bazılarınız İvo Banac'ın dersini aldınız veya alacaksınız. Kendisi büyük bir Balkan tarihçisi. Etnik karışıklık zaten Sırpların iki savaş arasında Yugoslavya'nın nüfusunun yüzde kırkı civarında bir kısmını oluşturduğu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun mini bir versiyonu. Bu yüzde aşağı yukarı 1990'ların başında bütün her şey dağılana kadar fazla değişmedi. Hırvatlar bir sonraki en kalabalık gurptu, arkalarından Slovenler geliyordu, ki bunlarınki en zengin bölgeydi ve sonuna kadar öyle kaldı. 1980'lerde Slovenya'da yaşam standartı İtalya ile aşağı yukarı aynıydı; eğer daha aşağılara doğru gidecek olursanız, aşağıda Kosova'ya—burada bulundum ve burasıyla ilgili yakın zamanda bir sürü gelişme oldu; geçenlerde bağımsızlığını ilan etti—burası çok fakir bir yerdi. Yani etnik karmaşıklık kendi başına istikrarsızlık için bir etken oluyor.

Polonya'ya gelecek olursak. Polonya, 1795'den yani Üçüncü Paylaşma'dan beri bağımsız olamamıştı. Diğer bağlamlarda ele aldığım gibi, Polonyalı aydınlar vardı. 1830'larda ve yine 1860'larda Rusya kongresinin parçası olmak istemeyen Polonyalı siyasi militanlar vardı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun parçası [da] olmak istemiyorlar. Prusya'nın da parçası olmak istemiyorlar. Bağımsız bir Polonya istiyorlar ve hayalini kuruyorlar. 1918'de birden bire bağımsızlıklarını kazanıyorlar. Ama karmaşa orada hat safhada. Halihazırda orada bulunan etnik azınlıklar var. Almanlar orada. Çok sayıda Ukraynalı var. Aslında Doğu Polonya'da Rosa Luxemburg'un doğduğu ve çok güzel olan Zamosc gibi şehirler, Polonya şehirleri ama nüfusun büyük bir çoğunluğu Ukraynalı. Ukraynalılar. Bu bir “istikrarsızlık” kuvvetydi. II. Dünya Savaşı sırasında birbirlerini öldürecekler. Diğer azınlıklar Yahudiler.

1918-1919 yıllarında Polonya'da kaç tane Yahudi vardı? Polonya, İsrail kurulmadan önce Yahudiliğin kültürel anlamda kalbi konumundaydı. Polonya'da yaşayan üç milyon Yahudi vardı. Doğu'da, çoğunlukla Ortodoks ve Labavitcherler vardı. Yeri gelmişken, bir ek noktaya değineyim—çok etkileyici. Biz Zamosc'dayken bizi bir havraya götürdüler; burası lise öğrencilerinin ve orta okul öğrencilerinin resimlerini sergiledikleri bir yere dönüştürülmüş. Akademisyenlere ve yayınevi editörlerine etrafı gezdiren rehber sordum. Dedim ki: “Acaba, Zamosc'un 1939'da nüfusu neydi?” “Zamosc'un nüfusu 1939'da 39,000'di” dedi. Yine sordum “Zamosc'da yaşayan Yahudilerin kaç 1939'da havraya geliyordu?” Dedi ki “12,000.” “Şimdi Zamosc'da kaç Yahudi yaşıyor?” diye sordum. “Sıfır, sıfır.” Eğer toplama kamplarında öldürülmeyecek kadar şansları yaver gittiye, diğerleri çıkıp gitmiş olmalı—Globe için henüz Lodz'daki getto hakkında bir kitap değerlendirmesini bitirdim. Acele etmeyin; ama üç milyon Yahudi'den sağ kalanların sayısı 300,000 civarındaydı; bunlar sanırım savaştan sonra Polonya'ya gelmişti veya bir şekilde sağ kalmayı becerebilmişti.

Bütün bunu söylememin amacı, bu etnik gerilimlerle, özellikle Avrupa'nın bir kısmı Semitizm karşıtlığıyla dopdolu bir hâle gelmişti. Bu bir Otuz Yıl Savaşı. Nasıl II. Dünya Savaşı'na atlamazsınız? Bu korkunç dönemde Yahudilere karşı işlenen katliamların bazıları mesela Ukraynalılar tarafından gerçekleştirildi. Bir çoğunuz o korkunç fotoğrafları görmüşsünüzdür. Hatırlamıyorum. Kitabın ilk baskısında korkunç bir fotoğraf kullanmıştık—ikinci baskıda var mı bilmiyorum—dövülerek öldürülen birine ait. Buradaki eski bir meslektaşım—kendisini şahsen tanımıyorum—Jan Gross Komşular diye 1920'lerde ve 1930'larda Polonya'da bir köyde çok barışçıl bir şekilde yaşamış olan Yahudiler ve Polonyalılar hakkında çok önemli bir kitap yazdı. Kitap, nasıl, onları öldürmekten memnuniyet duyacak olan Nazilerin görünür hiçbir tahriki olmaksızın, Polonyalıların Yahudi komşularını öldürmeyi planlayıp sonra da bir gün hepsini tek tek öldürmeye başladıklarını anlatıyor. Hepsini vurarak öldürüyorlar, döverek öldürüyorlar, ahırlara koyup ahırları yakıyorlar. Bu gerilimler [işte] bunlar saldırgan milliyetçilik.

Polonya'ya sürekli giderim. Çok şaşırtıcı. Hâlâ gizli bir Semitizm karşıtlığı var. Umarım, bu dersimiz filme çekildiği için, bazen unutuyorum, mektuplar alabilirler, ama gerçekten inanılmaz. Polonya Televizyonu'nda bir gün adamın biri benimle bir görüşme yaptı; bu programda cumhurbaşkanımızı kınamak büyük bir zevkti. Neyse, Polonyaca bilmiyorum. Bir başka zaman, hepimizle görüşülüyordu ve dediler ki, bir adam dedi; “Polonya'daki Yahudi meselesi hakkında ne düşünüyorsun?” Onu gerçekten oracıkta öldürmek istedim. Bunu söylememeliyim; onu [kayittan] silin. Aslında öldürmek istemedim; ama çok kızmışım. Sonra, orada olan ve İsrail'deki—orada varlığını sürdüren [Polonya kökenli]—Yahudi toplumunu temsil eden bir kadın dedi ki: “Hayır, hayır, hayır. Bu bir dil meselesi.” Ama Polonya müzelerinden bir tanesine gittiğimizde, ki bu Varşova Ayaklanması Müzesi'ydi—bir Getto Ayaklanması Müzesi yok—1920'lerde ve 1930'larda Yahudileri nasıl tasvir ettiklerine dair şikayette bulunma gereğini hissettik.

Burada Polonya'lılara çamur atmak istemiyorum—belki Polonyalıların Semitizm karşıtlığına çamur atıyorum ama bir devlet olarak Polonya'ya değil. Bu gerilimler savaşlar arasında alevleniyor. Eğer her tarafta saldırgan milliyetçi olan bu çılgın sağkanat liderlerden varsa, bunlar kimi suçluyorlar? Neyi suçluyorlar? Versay Antlaşması'nı ve onunla birlikte yapılan diğer antlaşmaları mı? Kimi? Eğer Macarlarsa Romanyalıları mı? Milliyetini siz kendiniz seçin, ama pek çok yerde Yahudileri. Bu belirgin. Horthy gibi adamlar din değiştirmiş olanlara öğütler veriyorlar. Din değiştirenlere tavsiyeler veriyorlar. Bu bilinen, çok acıklı bir hikâye. Bu revizyonist güçlerde, bütün bunlar olup bitiyor.

Kaybeden bir diğer taraf olan Bulgaristan hakkında çok az şey biliyorum; aslında konuşmak için de fazla vaktimiz yok; ama burada da gerilimler vardı. Yapılan en sert antlaşma tartışmasız Türkiye ile yapıldı. Ortadoğu'da her şeyi kaybediyorlar. İngiliz ve Fransız mandalarına dönüşüyorlar. Kaybeden bir devlet olarak, en büyük düşmanları olan Yunanistan'a toprak kaybediyorlar. Sonra bu büyük nüfus mübadelesi başlıyor, zorunlu nüfus mübadelesi. Ama Türkiye'nin durumu çok özel—kitapta ilgili kısmı okuyabilirsiniz—bunun sebebi de yeni Türkiye'nin, laikleşmiş Türkiye'nin vizyon sahibi lideri Atatürk. Arada bir sesini yükseltmesine rağmen kendisi Türkiye'yi küçük diktatörlerin Avrupasının ve küçük diktatörlerin Doğu ve Orta Avrupasının gittiği yolda götürmüyor. Ben derken bile—neredeyiz şu anda? Bugünkü derste biraz geri kaldım, ama önemli değil. İşlememiz gereken konular hakkında konuşuyoruz. Kalanlar hakkında okuyabilirsiniz.

Çekoslovakya'da bile, “gerçek anlamda işleyen bir demokrasi vardı” diyebilir birisi. Ama Çekoslovakya da bile büyük gerilimler vardı. Çekler var. Çekler, Çekoslovakya'da baskın

olan nüfus; ama esas olarak Protestanlar, çoğunlukla Protestan. Çek kesimi, veya daha sonra Çek Cumhuriyeti olacak yer, halihazırda bildiğiniz gibi, büyük oranda Bohemya, veya büyük bir kısmı Bohemya. Bir de Moravya var; burası daha fakir ama daha çok sanayileşmiş. [Slovakya] daha fazla zengin. Slovakya neredeyse tamamıyla Katolik ve daha fazla kırsal. Din adamlarının belli bir kesimi arasında etkin olan Semitizm karşıtı akımlar dışında Katolik Kilisesi'nin ilerleme için itici bir kuvvet olduğu Polonya'nın tam tersine, [Slovakya'da] Katolik Kilisesi'nin ve özellikle de Katolik Kilisesi'nin sağ kanat boyutunun öne çıktığı bir köylü toplumu hakim. II. Dünya Savaşı sırasında, en dehşet verici işbirlikçilerden ve götürmek için Yahudileri trenlere tika basa dolduran muhafızlara sevinç gösterilerinde bulunan insanlardan biri bir papazdı.

Katolik Kilisesi'ne saygısızlık etmiyorum. Ben bir Cizvit Lisesi'nde büyüdüm. Ama Çekoslovakya'nın içinde de gerilimler vardı. Zafer kazanmış yerlerde bile, zafer ancak Alman birlikleri yürüyüşe geçip tekrar Yahudileri öldürmeye başlayana kadar söz konusu. Aynı şey değil, çünkü oralarda pogromlar ve benzeri şeyler hiç olmamıştı. Bütün bu şeyin karmaşıklığının olması bile çarpıcı bir şey. Ama esas nokta, büyük haber değil, ama esas nokta, etnik çekişmeler sınırlara itirazları beraberinde getiriyor. Çekoslovakya, Polonya, ve Yugoslavya gibi yeni devletlerin doğasında olan veya onlar tarafından yaratılan diplomatik meseleler, parlamento geleneği neredeyse hiç olmayan bir yerde çok önemli olmaya devam edecekler.

Hiçbir demokratik gelenek yoktu; üç imparatorluk arasında bölüşülmüş Polonya gibi bir ülkede bile. Onun için “Şimdi artık bir cumhuriyetiz” demek ve bunu yürütmeye çalışmak fazlasıyla güç bir şey. Çok ama çok güç. Zaten, bizim kitapta bir hata var; en azından benim Polonyalı arkadaşlarım onun bir hata olduğunu söylüyorlar. Ailesinin hatta kendisinin bile başlangıçta Litvanyalı olduğuna inandığı Pilsudski'yi tarif etmişim, ama bununla ilgili halihazırda konuşmuştum. Sağ kanat birisi olarak tanımlıyorlar. Kariyerine bir solcu olarak başladı. Ama parlamenter rejimi yok edecekler arasında ilk sırada yer alıyor. 1926 yılında bunu yapıyor.

Pilsudski, Polonya'da büyük bir kahraman, hâlâ öyle. Mezarını görmek üzere neredeyse sorunlu bir yürüyüşe katılmak zorunda bırakıldım. Neden? Çünkü, Vistula nehri mucizesinde—Vistula Polonya'da anıtsal öneme sahip bir nehir—Troçki'nin ordusu Varşova'ya doğru hareket ediyor ve [Pilsudski] Berlin'e doğru hareket edeceklerini ve Almanya'da devrime yardım edeceklerini hayal ediyor. Varşova'nın banliyölerinde geri çevriliyorlar. Pilsudski'nin Vistula mucizesi. Bu ona bir tür itibar ve—onun için çok önemli olan—Polonya devletiyle kendini özdeşleştirmesini sağlıyor. Böylece, 1926'da diyor ki “Bakın bu imkânsız.” Parlamento rejimine en azından gerçek hayatta bir son veriyor. 1929 ve 1930'da ilerici muhalefeti tutuklatıyor. Diğer diktatörler gibi davranıyor tek farkı insanları duvara dayatıp demir muhafızlar ve bütün bu guruplar tarafından öldüresiye dövdürtmüyor. İlk gideceklerden biri bu.

Bütün bunlara ek olarak, başlangıçta söylediğime geri dönecek olursam, Doğu Orta Avrupa—bu arada Polonyalılar artık kendilerinin Doğu Avrupa'da olarak tanıtılmasını istemiyorlar. Sonra, Doğu Orta Avrupa demiştim. Diyorlar ki, “kitabını baştan aşağı tarayıp, Polonya'ya ilgili olarak Doğu Avrupa'ya yapılan tüm atıfları çıkartmalısın. Biz Orta Avrupa'yız.” Kendilerini böyle görüyorlar. Bu arada Rusya'ya karşı olan nefreti ve ondan olan korkuyu ne kadar abartsam yeridir. Onun için, gerçekten çılgınca bir fikir olan Polonya'da Amerikan askeri üslerinin olması gibi gülünç bir düşünceleri vardı. Her neyse, bu benim kişisel düşüncem, parantez içine koyuyorum.

Bütün bunlara ek olarak, bir köylü toplumundan bahsediyoruz. Bütün bunlar köylü toplumlardır. İnsanların büyük bir çoğunluğu köylü. Polonya'da sanırım bu oran yüzde yetmiş beş civarında. Polonya'da Varşova halihazırda büyük bir şehir. Krakow çok ama çok büyük. Polonya hakkında konuşup duruyorum çünkü en iyi bildiğim yer burası. Macaristan daha az [köylü] çünkü Budapeşte o kadar büyük bir şehir ki. Yine, Macaristan'ın kırsal kesimlerinin bir çoğu kesilip koparılmış. Bu bir köylü toplumu. Köylüler onlarla aynı etnik gruptan olmayan insanlardan nefret ediyorlar; biraz buldukları yere bağlı ama geleneksel olarak kırsal yerlerdeki banker ve dükkân sahiplerinin Yahudi olması köylülerin dünyayı algılayışlarında çok önemli. Bunun yanında köylüleri 1920'lerde siyasetin içine sokan şey nedir? Arkadaşım Kim Synder'a göre toprak reformu umudu, toprak reformu umudu. Belki büyük arazileri parçalama umudu ama fakir kırsal halka en asgari şekilde destek olacak şekilde.

1920'lerde ve 1930'larda olan şu, fakir kırsal halk perişan oluyorlar; neyin yüzünden? tarımsal kriz yüzünden. Tarımsal ürünlerin fiyatı, yani ekonomi, ekonomi dibe çakılıyor ve insanlar geçinemeyen vaziyettedirler. Biçimi ne olursa olsun Faşizmin yükselişindeki etmenlerden birisi bu—İtalya'da Faşizm, Almanya'da Nasyonal Sosyalizm, Fransa'da aşırı sağdan bir kesim Francisme, İspanya'da, adam gerçekten bir faşist değil, Franko sağcı otoriter birisi. Nihayetinde o da bir katil ama sağcı bir otoriter, ama bir katil; nokta. Ekonomik durum önemli. Almanya hakkında konuşurken bunu biraz daha açarım. Hitler'i ilk kucaklayan orta sınıfa iten şey bu. 1920'lerin başlarındaki yüksek enflasyonun yarattığı büyük kriz. Bütün ülkelerde köylüleri iten, onları siyasallaştıran ve sonunda "Parlamento rejimi bana ve aileme ne getirdi? Fazla bir şey değil. Hâlâ geçinemiyoruz." dedirten şey bu.

İşte başlıyoruz. "Bu küçük diktatör herifler gürlüyorlar, sanki gerçeği söylüyormuş gibi duruyorlar." Yahudiler, Bulgarlar, Romanyalılar, Macarlar, Sırpalar veya Müslümanlar, Yunanlılar, Türkler. Aklınıza kim geliyorsa. Ulusal gurubun adını boşluğa doldurun. Bir nefret Avrupası burası. Özümsemiş, içselleşmiş bir korku; bir korku Avrupası. Sanırım aptalca bir ifade oldu ama çok da fena olmadı. Etrafa baktıkları zaman, ne görüyorlar? Öncelikli olarak bu ülkeler korkmuşlar. Bu güçler, yeni devletler ittifak yapıyorlar. "Beraber yalan söylemek zorunda kalacağız" diyorlar; onların bazıları Fransa'yla ittifak yapıyor; bu onlara 1939'da pek de fayda sağlamayacak. Ama Almanya'da işliyormuş gibi gözükken bir model var.

Fransızlar, 1920'ler ve 1930'lardaki enflasyonda yaptıkları, daha önce her yere bor veriyorlardı. Dizginleri çekiyorlar. Krediyi getiriyorlar. Nazi Almanyası, özellikle 1933 Ocak ayından sonra Nazi Almanyasının akabinde böyle bir model sunuyor. "Size destek olacağız. Size destek olacağız. Diğer ülkeler sizin ürünlerinizi satın almıyor. Biz daha fazla satın alacağız. Size borç vereceğiz. Bunu organize edeceğiz." Diyorlar. Oldukça düzenli bir toplum gibi gözüküyor. Bunun fazlası var. Bu baskıcı bir toplum değil; daha ileriye gitmeden. Hitler, Alman halkına istedikleri şeyleri sağlıyor gibi görünüyor. İş, silah fabrikaları savaş için hazırlık yapıyor. Düzen, adi suçluları tutukluyorlar. Bununla ilgili sonra ayrıntılı konuşacağım. Ve ırkın saf olması meselesi. "Bu iyi bir şey. Bu durum Yahudilerin ve Polonyalıların hatası. Polonyalıların hatası." Diye düşünmeye başlıyorlar.

Polonya'yı işgal ettiklerinde, kitapta bunu vurgulamam gerektiği kadar vurgulamıyorum, ama soykırımı gerçekleştirmeye hemen başlıyorlar. Polonyalı aydınları hemen öldürmeye başlıyorlar; Polonyalı generalleri hemen ortadan kaldırıyorlar. Ruslar da aynı şeyi yapıyor, aslında Sovyetler bunu sürdürüyor. Bu tarımsal kriz kalıcı bir istikrarsızlık kaynağı. Parlamento rejimleri hakkında konuşmak çok ucuz geliyor, arka arkaya ortadan kaybolmaya

başlıyorlar. Bütün durumlarda, Faşistler ve başka türlerinde, her durumda söylem “Biz bu yerin gerçek insanlarıyız, diğer insanları burada istemiyoruz. Onları burada istemiyoruz.”

Tabi ki, bu insanların tamamını bunu Nazilerin veya giderayak Yahudileri öldüresiye dövmeye başlayan Litvanyalıların veya Ukraynalıların taşıdığı noktaya kadar götürmedi. Ama büyük istikrarsızlığa sahip olanlar sadece Batı devletleri değildi. Horthy gibi insanların Hitler’le—acıklı sona kadar tüm süreç boyunca—açık ve istekli bir şekilde işbirliği yapma arzusu ve hevesi, kısmen Almanya’da olduğu gibi sağcı hareketlerin kitle hareketlerine dönüşmesinin bir sonucuydu. Hollanda halkının yüzde sekizi, küçük Faşist adamları Musser diye birine oy veriyorlar veya dükkan sahiplerinin kasabası olan Belçika’da. Costa Brava’da daha on yıl önce ölen Degrelle isminde bir adamı destekliyorlar. Bunların hepsi nedense hep Costa Brava’da ölüyor. Yaptıkları yanlarına kâr kalıyor ve sonunda İspanya’ya gidiyorlar; bir çoğu orada Franko rejimi tarafından korunuyor. Hepsi Costa Brava’da ölüyorlar.

Her neyse, dersin metninden biraz uzaklaştım ama önemli değil. Vurgulamak istediğim noktaları zaten vurguladım. Ana noktalar, Avrupa, bir istikrarsızlık döneminden geçiyor. 1924 ve 1929 yılları arasında Batı’daki büyük güçler hariç, bütün bu yerler kriz içinde ve parlamenter geleneklerin neredeyse hiç olmadığı yerlerde parlamenter rejimler hiç şaşırtıcı olmayacak bir şekilde ortadan kalkıyor. Bu durum I. Dünya Savaşı’nın sonucuyla birleşiyor.

Daha önce en az iki sefer belirttiğim gibi, yirminci yüzyılın iblisleri bu savaştan ortaya çıktılar. Hiçbir yerde Nazi Almanyası’nda olduğu kadar daha etkili, daha dehşet verici, daha büyük maliyetli, büyük yıkıma yol açan ve insanlığın bu derece dibe vurduğu bir olay olmamıştır. Gelecek Çarşamba bununla ilgili konuşacağım. Pazartesi günü diğer bir keyifli konu—Stalinizm. Oradan yolumuza devam edeceğiz. İyi hafta sonları. Görüşürüz.